

GEORGE FRANS HASPELS,
PREDIKANT-LITERATOR (1864–1916) *

DOOR DR. C. RIJNSDORP

ENIGE jaren vóór het uitbreken van de tweede wereldoorlog verscheen bij D. A. Daamen's Uitgeversmaatschappij N.V. te 's-Gravenhage een verzamelwerk onder de titel *Menschen in de schaduw*. De bedoeling van dit boek was de herinnering levend te houden aan enkele verdienstelijke Nederlanders op verschillend gebied, die dreigden te worden vergeten. Het is gelukkig zo dat nu en dan iemand zich afvraagt, of men ten aanzien van zekere muurbloemen van de cultuur wel helemaal billijk is geweest. Zo heeft Anton van Duinkerken in zijn boek *Het tweede plan*, waarvan de eerste druk in 1945 uitkwam, de dichters Jacob Cats, Jan Vos, Adriaan Loosjes, Nicolaas Beets en C. S. Adama van Scheltema aan een herwaardering onderworpen. Tien jaar later, in 1955, deed Victor van Vriesland niet minder dan 39 mannelijke en vrouwelijke auteurs, prozaschrijvers ditmaal, in verhaalfragmenten aan het woord komen onder de gemeenschappelijke benaming *De vergetenen*. Onder die 39 bevond zich ook Marcellus Emants, wiens werk sindsdien vernieuwde belangstelling heeft gevonden.

Maar ik had het over dat boek *Menschen in de schaduw*. Wie waren deze mensen? Ik noem ervan de staatsman mr. L. W. C. Keuchenius, de physiocraat Johannes van den Bosch, de schilder Willem Witsen en de componist Carl Smulders. U hebt al begrepen dat het mij te doen is om een in de schaduw gebleven *auteur* en wel de op 16 december 1916 overleden Rotterdamse predikant-literator George Frans Haspels, aan wie in dat genoemde verzamelwerk dr. K. Heeroma een helder en boeiend opstel heeft gewijd. Heeroma kon daarbij teruggrijpen op het uitvoerige *Levensbericht* van de hand van Haspels' oudere vriend Pierre Daniël Chantepie de la Saussaye, afgedrukt in de *Handelingen van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden* (1917).

Wat ons intrigeert, is dat woord 'schaduw'. Schaduw – van wie of van wat? Was men van mening dat Haspels stond in de

*) Lezing voor het Historisch Genootschap Roterodamum op 16 december 1966.

schaduw van theologen of van literatoren? Van een godsdienstige richting of van een letterkundige beweging? In datzelfde verzamelwerk immers vindt men ook het levensverhaal van een dorpsdominee en het zou heel goed kunnen, dat men de schrijver Haspels minder belangrijk vond dan de theoloog. Nu, een miskende theoloog was Haspels zeker niet. Voor de theologie als vak had hij weinig belangstelling. En zelfs als hij een gevierde kanselredenaar geweest was – maar de predikant Haspels trok geen volle kerken –, dan zou deze roem na zijn dood toch snel zijn verbleekt. Nee, uit het opstel van Heeroma blijkt wel dat naar zijn mening de *figuur* Haspels, de predikant-literator in combinatie, in de schaduw is gebleven. Alleen wordt het dan wat moeilijker precies aan te geven wie deze schaduw hebben afgeworpen. Literair gesproken zouden dat dan de Tachtigers moeten zijn, Haspels' generatiegenoten Kloos, Van Looy, Van Deyssel, Gorter, Verwey en Van Eeden. In deze gedachtengang zou Haspels een Tachtiger epigoon moeten heten, zoals b.v. Gerrit Jan Hofker en Arij Prins.

Maar onze predikant-literator heeft zich nooit met de Tachtiger beweging vereenzelvigd, evenmin als met welke andere richting of beweging ook. Wel hebben de mannen van Tachtig door hun geschriften grote invloed op de schrijvende dominee uitgeoefend. Haspels heeft zelf gezegd dat de Tachtigers hem tot de middeleeuwen hadden gebracht. Ook het meer onmiddellijke, de visie, trok hem daarbij aan. Want Haspels was van mening, dat het accent van het *weten* terecht op het *zien* was overgegaan. Evenwel: met het estheticisme van de Tachtiger beweging, het alles zetten op de ene kaart van de schoonheid, kon hij niet meegaan, evenmin trouwens als Gorter, Van Eeden en Verwey dit op den duur hebben gekund. Bovendien heeft de auteur en de criticus Haspels zich pas goed ontwikkeld na 1900 ongeveer, toen alweer een jongere generatie in opkomst was. Natuurlijk is het waar dat de eigenlijke Tachtigers voor hun tijd representatiever zijn geweest dan de wat achteraan komende en zo anders geaarde Haspels en in die zin kan men zeggen dat Haspels in hun schaduw is gebleven.

Maar laat ik oppassen dat mijn verhaal niet in de schaduw van deze schaduw terechtkomt. Het wordt tijd dat ik u eerst iets over zijn leven vertel. Het gepubliceerde werk komt daarbij vanzelf ter sprake.

Leven en werk

George Frans Haspels is op 7 april 1864 te Nijmegen geboren. De familie Haspels behoorde tot de niet-grote kern van de protestantse burgerij. Georges vader was aannemer; zijn moeder, Catharina Maria Callenbach, was de dochter van een uit de réveiltijd bekende Nijkerkse predikant. Het was een goed en naar onze begrippen groot gezin: zes zoons en twee dochters. De Haspels waren gelovig en kerks, leden van de Waalse gemeente te Nijmegen, welke kerk het middelpunt vormde van de kring van het réveil. De kweekschool op de Klokkenberg functioneerde onopzettelijk als *trait-d'union* tussen de artistocratische en de burgerlijke gezinnen van de réveilkring. Aan die kweekschool was ook een lagere school verbonden, en daar kreeg de kleine George zijn eerste onderwijs.

Het was in die tijd voor schoolkinderen heerlijk spelen op de plaatsen waar de Nijmeegse wallen werden geslecht. De jonge Haspels, geen opvallend goede leerling, kon later op het gymnasium maar moeilijk mee. In 1883 werd hij theologisch student te Utrecht. Ook als student was Haspels niet briljant; van literaire belangstelling blijkt nog niets en de Tachtiger beweging was in die jaren nog niet tot Utrecht doorgedrongen. Wel heeft George Frans veel opgestoken in het theologisch gezelschap Secor-Dabar. Onder zijn vrienden telde hij daar Talma. Voor zijn geestelijke vorming heeft voorts, behalve het huiselijk milieu, vooral professor Valeton veel betekend. Valeton was voor hem niet zozeer oudtestamenticus als wel geestelijk mentor.

Het heeft velen verbaasd dat Haspels na vijf jaar, met een minimum aan theologische kennis, is afgestudeerd. Met zijn predikantschap was het hem evenwel volle ernst. Op 12 augustus 1888 betrok hij de pastorie van het landelijk-mooie Colmschate, waar hij acht – voor zijn leven beslissende – jaren heeft vertoefd. Het was daar een kleine gemeente van 400 zielen, gelukkig nog niet beroerd door kerkelijke richtingstrijd. Haspels' gulle, natuurlijke omgang met de mensen bezorgde hem te Colmschate veel vrienden. Dat hij in de loop van die acht jaren voor verschillende beroepen heeft bedankt, zegt wel iets.

Na het eerste jaar in de pastorie begon Haspels te studeren. 'Hij wist dat hij nooit dogmaticus zou worden', zegt Chantepie in zijn levensbericht; 'systematische waarheid achtte hij veelal een

dood ding, hij zag de waarheid als wordende, groeiende in personen, kon haar niet losmaken van de dragers.' Haspels las o.a. Augustinus, en Luther die hij boven Calvijn stelde. Zijn meer rechtstreekse voorbeelden waren Vinet, De la Saussaye Sr. en Gunning. Hij voelde kerkelijk en traditioneel. Over kwesties preekte hij niet.

In deze jaren maakte hij ook nader kennis met *De Nieuwe Gids*, die hem wel sterk beïnvloedde, maar waartegen hij toch blijvend bezwaren had, zowel van esthetische als van morele aard. Ook las hij de Griekse tragici, Goethe, Carlyle, Kierkegaard en Maeterlinck. Met Bierens de Haan, die te Ootmarsum stond, ging hij geregeld om en wisselde hij brieven.

Rees in deze jaren komt een sprekende trek van Haspels' karakter naar voren: hij polemiseert nooit. Van christelijke politiek had hij een afkeer, en een beroep naar Vlissingen wees hij af om niet in botsing te komen met zijn vriend Talma, die daar zijn collega zou moeten zijn. Zijn onafhankelijke aard komt ook in het volgende uit. Haspels' leermeester Valeton koesterde een onbepaalde bewondering voor Tolstoi; Haspels evenwel schreef in november 1895 te Colmschate een artikel onder de titel: 'Naar Rusland?', waarin hij Tolstois betekenis als profeet tot Rusland beperkte. De Groninger hoogleraar Jonker propageerde sterk Sören Kierkegaard, maar ook hier behield Haspels zijn onafhankelijkheid, bij alle bewondering voor de Kopenhaagse denker, die in Nederland toen pas was ontdekt.

In 1893 verloofde de toen 29-jarige Colmschater dominee zich met Charlotte Kleyn van Brandes, dochter van een kunstschilder. Ze was te Rome geboren en opgevoed in Duitsland. Charlotte was kunstzinnig en een bekwaam pianiste. Haspels heeft er een uitstekende vrouw aan gekregen, die hem een zoon en vier dochters schonk. Het oudste kind is nog te Colmschate geboren.

In de rust van de Colmschater pastorie is Haspels gaan schrijven. Onder de schuilnaam *Compassione* publiceerde hij in 1892 de novelle *Frans Burgstein* en in 1894 *Ab-Hurck*; 'vrij onrijpe eerstelingen', oordeelt Chantepie. Het christelijk lezerspubliek wist geen weg met dit hybridisch mengsel van gelovige strekking met voor die tijd ultranieuwerwetse vormen en zegswijzen. Chantepie zelf kon er ook geen wijs uit worden en hief een vinger op 'tot waarschuwing en protest', maar Allard Pierson en dr. Ger-

retsen brachten méér waardering op. In *Ab-Hurck* vindt men al twee belangrijke thema's uit Haspels' werk: de tegenstelling tussen dominee en schrijver en die tussen platteland en grote stad. Dominee Ab-Hurck legt zijn ambt in een Achterhoeks dorp neer om in Amsterdam schrijver te worden, maar aan het eind van het verhaal besluit hij naar zijn gemeente terug te keren. Een synthese is hier dus nog niet gevonden.

In 1896 nam Haspels een beroep aan naar Kralingen, een kerkelijke gemeente die een overgang vormde tussen dorp en stad. Vijf jaar later werd het Rotterdam. Dominee Haspels hield niet van vergaderen, maar zijn eigenlijke werk: preken, catechiseren, bijbellezingen houden in het Achterklooster, het bezoeken van weeshuis en lidmatenhuis enz. deed hij trouw en nauwgezet. Haspels heeft in Rotterdam voortdurend in het gareel gelopen en zijn geest was steeds in spanning. Hij was een man van verzamelen en verenigen en dat in een tijd waarin de strijdbare Abraham Kuyper enerzijds en het opkomend socialisme aan de andere kant elk op zijn wijze een antithese poneerde: Kuyper de antithese tussen Christen en paganist; de socialisten de antithese tussen kapitaal en arbeid.

Van 1900 af dateert Haspels' medewerking aan het tijdschrift *Onze Eeuw*, een periodiek zonder duidelijk omschreven programma, maar in het contract met de uitgever als liberaal gekenschetst. Haspels' medewerking: kritieken, beschouwingen en verhalend proza, was meer dan alleen van esthetische aard; zijn belangstelling bleef bij alles gericht op de geestelijke stromingen van die tijd. Als redacteur stond hem duidelijk voor de geest wat hij wilde, maar hij ging daarbij wijs en gematigd te werk.

De prozabundels *Vreugden van Holland* (1900) en *Zee en Heide* (1902), klein werk, nauwelijks verhalend van karakter, vestigden zijn naam als auteur. Grote zorg is in dit werk besteed aan de milieuschildering, het landschap, de mensen, hun gedragingen en hun taal. Spanning en dramatiek zoekt men tevergeefs, maar dit is in overeenstemming met de algemene tendens in de literatuur van die tijd. De handeling was bijkomstig, de manier van schrijven hoofdzaak. Men ontmoet in deze schetsen de Achterhoek, Holland en Zeeland, zee en heide. Men vaart met een schipper naar Urk, of met het hospitaal-kerkschip *De Hoop* op de Noordzee; men wandelt op Vlieland en Terschelling, op Tholen en op het strand

van Cadzand, of men kruist 'Op Hollands brede wateren' en op 'De Maas voor Rotterdam'. Van de tweedelige roman *Boete* van 1907 prijst Chantepie het hoofdstuk waarin boeren onder leiding van de schoolmeester beraadslagen en besluiten tot de verdeling van de markegronden. De schetsenbundel *Onder den Brandaris* van 1908 behoort tot Haspels' beste werk in dit genre.

En nu de langere verhalen of romans. In *Herrijzenis* van 1903 is Nijmegen bezig zich van het enge keurslijf van zijn wallen te bevrijden. Hier treft men dus aan de tegenstelling tussen oud en nieuw, want die ontmanteling wordt gezien als symbool van het doorbreken van de nieuwe tijd. In *Boete* staat het verlopen Achterhoekse landgoed *De Dullerdt* centraal. Evenals in *Herrijzenis* wordt de oplossing van het conflict tussen oud en nieuw belichaamd in een huwelijk waartoe de loutering heeft voorbereid. Men ziet: overal in zijn romans zoekt Haspels naar de synthese die hij in zijn persoon en geest belichaamt.

In 1912 verscheen de roman in brieven *De stad aan het veer*, waarmee Tholen is bedoeld. Het gaat over verschillende leden van drie Tholense families: Van Overdinge, Driellaert en Lepelaer. Chantepie wijst erop, dat in Henriëtte Tullingh de enige volstrekt slechte natuur in Haspels' werk is getekend. De auteur is er evenwel niet in geslaagd aan elke correspondent een individuele stijl te geven.

Haspels' laatste en beste roman is *David en Jonathan* (1915). De tegenstelling ligt hier tussen Karel, de man van de daad, praktisch en voorspoedig, en de fijnbesnaarde, nobele Lodewijk; de extraverte Rotterdamse bankier en de introverte zoon uit een adellijk geslacht ten plattelande. Het is weer typisch Haspels dat deze zo verschillende geaardheid niet tot een conflict tussen de vrienden leidt. Karel heeft Lodewijk aan een compagnonschap in een tabaksfabriek geholpen, maar Lodewijk is tegen de keiharde zakelijkheid en de bedompte behuizing daar niet opgewassen. Hij begint te kwijnen en sterft tenslotte. Geen sterven overigens in de trant van de naturalistische roman, geen noodlottige ondergang, want de ziel overwint.

Sedert de vierde jaargang van *Onze Eeuw* begon Haspels aan een serie overzichten onder de titel *Nieuwe Boeken*; breedvoerige stukken waarin wel zo ongeveer alles wat in die vijftien jaren op literair gebied meetelde werd besproken. De Vlamingen, die hij

hoogschatte, kregen daarbij een brede plaats, vooral Stijn Streuvels, maar ook Maurits Sabbe, Herman Teirlinck en Cyriel Buysse. Van de Hollanders behandelde hij Querido, Van Hulzen, Herman Robbers, Johan de Meester, Adriaan van Oordt, Top Naeff, Ina Boudier-Bakker, Carry van Bruggen en vele anderen. Haspels was met deze kritische arbeid niet, zoals Kloos, de woordvoerder van een bepaalde school. Evenmin was hij een op zich zelf staande wetgever op letterkundig gebied. Het zijn intelligente en beschaafde causerieën, naar onze tegenwoordige smaak wat breedspakig en nergens flitsend. Ook reisschetsen heeft Haspels geschreven.

Van meer wetenschappelijke aard is het boek *De Weerloosheid* van 1901, handelend over Boeddhisme, Israël, Evangelie en Anabaptisme. Over het modernisme in de rooms-katholieke kerk en de vertegenwoordiger daarvan, de gebannen ex-Jezuïet Tyrrell, handelt het geschrift *Hooger Katholicisme*, nog in 1916 verschenen.

De vier bundels onder de gemeenschappelijke titel *Onder open hemel* (1913/4) bevatten meditaties. Chantepie zegt hiervan '... ik vermoed dat wie b.v. over 50 jaar weer eens deze bundels *Onder open hemel* ontdekt, ermee zal komen aandragen als met een vondst van waarde'. Een profetie die dus vandaag zou moeten zijn uitgekomen.

In de laatste zomer van zijn leven heeft Haspels op zijn villa Welna te Lochem zijn krachten voelen slopen. Op 16 december 1916 is hij in het Diaconessenhuis te Arnhem bezweken. Zijn levensbeschrijver, die wij hier in grote lijnen hebben gevolgd, getuigt van hem: 'Zeldzaam weinig zelfzuchtig heeft hij geleefd, tevens een der weinige Nederlanders van betekenis die geen partijman was, noch politiek noch kerkelijk.'

De figuur Haspels

Heeroma heeft Haspels een christelijke Tachtiger genoemd. Deze typering verraadt de neerlandicus. Ik voor mij kan me er niet helemaal in vinden. Liever zou ik Haspels willen noemen een vertegenwoordiger van het Nederlandse fin-de-siècle. Het fin-de-siècle was een Europees verschijnsel met nationale schakeringen. De uitdrukking is ontleend aan de titel van een klucht van Micard en Jouvenot (Parijs 1888) en kwam in de jaren '90 ook België en Nederland binnen. Men duidde ermee aan, zo zegt de Winkler Prins Encyclopedie, allerlei niet goed begrepen modegrillen en

nieuwigheden. Ook symptomen van een afgeleefde beschaving vormden bestanddelen van het begrip. De Latijnse term *finis saeculi*, einde der wereld, verbond zich met de gedachte aan decadentie, aan het verval van een beschavingsperiode.

Zoals het einde van de achttiende eeuw het einde betekende van een overwegend aristocratische cultuur, waarbij vorstengeslachten en de adel de toon aangeven, zo liep tijdens Haspels' leven de overwegend burgerlijke cultuur van de negentiende eeuw ten einde. Men kan gerust stellen dat het fin-de-siècle reikt van ongeveer 1890 tot aan het uitbreken van de eerste wereldoorlog in augustus 1914. Zo bezien heeft de negentiende eeuw een lang najaar, een soort Indian summer gekend. Men behoeft daarbij niet te ontkennen, dat bijna alles wat we vandaag in de kunst tegenkomen, in die periode al avantgardistisch aanwezig was. Maar dit aspect moet ik laten rusten, omdat mijn beschouwing anders te uitvoerig en daardoor onduidelijk zou worden.

Toen de eerste wereldoorlog uitbrak, was ik bijna twintig jaar. Ik heb dus de atmosfeer van het fin-de-siècle door wat ik las, hoorde en zag volop kunnen inademen. Het moet moeilijk zijn voor de man en de vrouw die nu op middelbare leeftijd zijn gekomen, zich dat fin-de-siècle klimaat voor te stellen. Oude filmpjes, met hun komieke schutterigheid, fotoboeken, prentbriefkaarten, kunnen die tijd niet geheel doen herleven. Gedichten, behalve dan de allerbeste, zijn onleesbaar geworden; veel van het verhalend proza eveneens. De moeilijkheid is, dat het levensgevoel van het fin-de-siècle zo gecompliceerd was; het verenigde in zich onderscheidene tendenzen zoals naturalisme, impressionisme, estheticisme en idealisme, waarbij uitersten elkaar soms raakten.

Het duidelijkst kan men het fin-de-siècle klimaat beleven in de muziek. Deze kunst was daartoe bij uitstek geschikt. Gustav Mahler in Oostenrijk, Richard Strauss in Duitsland, César Franck in Frankrijk, Alphons Diepenbrock in Nederland hebben, elk op hun wijze, aan die ingewikkelde en rijk-genuanceerde geestesgesteldheid uitdrukking gegeven. In de literatuur denkt men aan Rainer Maria Rilke in Oostenrijk, Hugo von Hofmannsthal in datzelfde land, Stefan George in Duitsland, Oscar Wilde in Engeland, Maurice Maeterlinck in Frankrijk, Emile Verhaeren in België en Louis Couperus in Nederland.

Het lijkt ver gezocht om al deze namen in verband met Haspels

te laten opdraven, maar ik wil daarmee enigszins suggereren wat er op artistiek gebied gedurende Haspels' beste jaren in West- en Midden-Europa aan de hand was. Natuurlijk heeft Haspels van de eigentijdse kunst lang niet alles afgeweten, maar dat behoefde ook niet om van die tijd levend deel uit te maken.

Het Nederlandse fin-de-siècle was voor een belangrijk deel de echo van het buitenlandse. Wanneer Chantepie de la Saussaye Jr. de eerste boekjes van Haspels niet begrijpt, komt dat omdat hij als theoloog en geleerde te veel product is van het verleden. De man van de academische cultuur stond vreemd tegenover de impressionistische visie. Ze was te direct, te zintuiglijk, te zeer iets van het ogenblik, te snel wisselend ook.

De achttiende-eeuwse barok was voor een deel de artistieke uiting geweest van de contra-reformatie. De negentiende-eeuwse romantiek bracht verscheidene kunstenaars in de schoot van de rooms-katholieke kerk terug en beïnvloedde een protestantse theoloog als Schleiermacher. Het fin-de-siècle evenwel was een zuiver seculaire, een wereldlijke aangelegenheid, waaraan geen kerk te pas kwam. Maar met name in Nederland vormden vóór de eerste wereldoorlog de gezamenlijke kerken nog een sterke en overwegend behoudende macht. Verscheidene adellijke, aanzienlijke en deftige protestantse families steunden de vaderlandse kerk. Haspels' leven en ambt speelden zich af in die oude Nederlandse Hervormde Kerk met haar onderscheidene richtingen zoals gereformeerd, confessioneel, evangelisch, gematigd orthodox, ethisch en modern. Haspels was een discipel van de ethische hoogleraar Valeton en bevriend met Chantepie de la Saussaye Jr., wiens vader de 'vader van de ethische richting in Nederland' wordt genoemd. Wie hem kerkelijk wil plaatsen, moet hem wel ethisch noemen. Wat ethisch precies was, liet zich moeilijk grijpen. Het ethisch beginsel ging uit van het geloof der gemeente en was dus een ervaringstheologie. Ook het réveil legde de nadruk, niet op kerk of dogma, maar op het persoonlijk geloof. De godsdienstige sfeer waarin Haspels ademde was duidelijk negentiende-eeuws en angehaucht door de romantiek, waarvan het centrale thema immers ook gevoel en innerlijkheid is.

De vraag rijst: hoe kon Haspels deze negentiende-eeuwse kerkelijkheid combineren met seculaire fin-de-siècle elementen? Want het is duidelijk, dat Haspels een conservatieve inslag had. Sociale

misstanden, zoals het afjakkeren van huisnaaisters, de behuizing van de Rotterdamse bootwerkers, de onhygiënische toestanden op een tabaksfabriek, worden in zijn boeken wel gesignaleerd en Lodewijk Utenhage in de roman *David en Jonathan* maakt wel enkele zwakke gebaren tot verbetering, maar een georganiseerd optreden tegen sociale onrechtvaardigheid heeft niet in Haspels' lijn gelegen. Een christelijk sociale beweging en christelijke politiek waren niets voor hem. Zijn piëtistisch getinte vroomheid en tegelijk ook zijn kunstenaarschap hielden hem ver van elke georganiseerde actie. De grote stad was voor hem interessant als verschijnsel, maar in een agrarische samenleving voelde hij zich het meest thuis. In *Ab-Hurck* idealiseert hij de boeren. 'Zij zijn de conservatieven van onze moderne maatschappij. Onze genotlievende steden zouden zichzelf verteren, indien zij niet lichamelijk en zedelijk gevoed werden door de werkende en biddende dorpen, die als een wacht van goede engelen om hen heenliggen, zoals een mensch door het leven wordt gedragen door zijn arbeid en zijn gebed.' De levensstijl van het Nederlandse patriciaat en de Nederlandse adel boeit hem bijzonder. Hij waardeert, zoals het in *David en Jonathan* heet, 'de patriarchale omgang (van de aanzienlijken C.R.) met onderhorigen en dorpsgenoten; de zachte, voorzichtige toon van hun leven.' Maar zonder dat Haspels het bedoelt, of misschien zelfs merkt, speelt er ironie door allerlei uitspraken heen, die handelen over de kerksheid en de vroomheid van de protestantse betere kringen uit zijn dagen. Die uitspraken worden weliswaar aan verschillende figuren in de mond gegeven, maar Haspels is toch overal de souffleur. Ik ga gewoon mijn citatenlijsten maar eens na en pik daaruit een aantal gezegden op. In *De stad aan het veer* oordeelt Henriëtte Tullingh 'dat het tot je standing behoort niet helemaal met de kerk te breken'. Haar vader, Samuel Tullingh, leest aan het ontbijt een paar bijbelwoorden en bidt het Onze Vader. Hij zegt daarvan: '... ik kan het niet laten. Schoon tafellinnen, beleefde omgang, grondwet, en stijl in je leven is evengoed conventie als dit, evengoed conventie als dat je "goeden morgen" zegt.' Henri Driellaert schrijft: 'Vroeger gingen we allemaal naar de kerk, en lachten om den dominee. Nu gaan sommigen nog naar de kerk, doen dan net als dominees, en de anderen moeten van kerk en dominees niets hebben – en niemand lacht meer.' Lize Lepelaar is van mening dat 'de quintessens van allen godsdienst

is met een vroolijk gezicht je aangebrand eten genieten.' En ze spot: 'Met een deftig ambt, waaraan een pensioen is verbonden, kom je in den hemel.' In *Ab-Hurck* wordt van een vrouw gezegd: '...ze heeft net zoo veel vroomheid, als er behoort bij het bien-aise van een adellijk landleven.' Dominee Ab-Hurck wil weer naar zijn oude gemeente terug 'om hen wakker te schrikken uit hun saaie "religion d'Erasmus".' In *David en Jonathan* wordt gesproken over het meisje Betsy 'met het in een wrong opgenomen haar, dat over het opstaand boordje neerhing, een reeds uitgaand meisje... Ja, ook al aangenomen, en binnenkort naar Parijs voor de "finishing touch".'

Haspels heeft zich geen reformator gevoeld, noch sociaal, noch kerkelijk. In zijn literaire werk wil hij niets weten van programma of tendens. Hij is hoofdzakelijk oog en oor, en zo registreert hij onbevangen de symptomen van een verblekende kerksheid en vroomheid, die erfgoed waren van een sociale klasse. Zijn eigen geloof is echt, maar hij dringt het aan niemand op. Zo staat hij ook onbevangen tegenover het seculaire fin-de-siècle. Hij deelt het levensgevoel van de ten einde spoedende, burgerlijke beschaving en schrijft van dat gevoel uit, omdat hij kunstenaar is, d.w.z. iemand met een fijn orgaan voor het eigentijdse. Ik stelde de vraag: hoe kon Haspels de negentiende-eeuwse kerkelijkheid combineren met seculaire fin-de-siècle elementen? Het antwoord moet luiden: omdat hij, bij al zijn passiviteit ten aanzien van georganiseerd optreden, een man was uit één stuk: gelovige en kunstenaar in één. Hij was op zijn wijze als predikant echt, en als literator echt, en daarom spreek ik van hem als de predikant-literator. Het koppelteken is hier beslissend, inderdaad een téken, en het be-tekent een fundamentele eenheid, waarvan de realisering in leven en werk niet helemaal is geslaagd en zijn krachten vroegtijdig heeft opgeteerd.

Men ziet: Haspels is een heel ander type dan de predikant-dichters uit de generatie van 1840: Hasebroek, Beets, Ter Haar, Ten Kate. Dit waren predikanten die zich ook met literatuur bezighielden; de letteren kwamen erbij, ze waren bij-komstig. Deze lieden waren, min of meer begaafde, dilettanten. Het is Haspels met de literatuur volle ernst; ze is geen verpozing maar een roeping, evenzeer als hij zich ook als predikant geroepen weet. Hij is geen gespleten figuur, maar zoekt in zijn werk de synthese die in zijn eigen persoonlijkheid reeds gegeven is. Als het waar is dat hij aan

die dubbele taak op den duur is bezweken, ligt dat naar ik meen aan drie factoren. In de eerste plaats aan zijn lichamelijke constitutie, die niet ijzersterk was. Maar ook als hij langer geleefd had en zichzelf als schrijver had kunnen vernieuwen – Chantepie zinspeelt op die mogelijkheid – dan zou hij toch zijn nu eenmaal gegeven niveau als auteur niet hebben kunnen overschrijden. Briljant was hij nu eenmaal niet en voor wat hem als ideaal voor de geest zweefde, zou een groter en sterker talent nodig geweest zijn. In de derde plaats had Haspels de constellatie van zijn tijd tegen. Goethe kon nog naar universaliteit streven, maar een eeuw later ging dat niet meer. Synthetisch aangelegde figuren kunnen niet recht gedijen in een specialistische tijd. De roman *David en Jonathan* culmineert in de gedachte: overwinnen door te sterven. De wereld vraagt naar succes en beoordeelt naar succes. Maar op zuiver menselijk vlak gaat het om de echtheid, de authenticiteit. En de predikant Haspels kende de uitspraak van Jezus: 'Het graan moet in de aarde vallen en sterven, eer het vrucht draagt.' Goethe had hieraan reeds zijn spreuk 'Stirb und werde' ontleend. Men zal zeggen: wat moet men zich bij dat vruchtdragen dan voorstellen? Haspels spreekt, voorzover ik heb kunnen nagaan, niet met zoveel woorden van vruchtdragen. Zijn geschriften zijn nooit bijzonder populair geweest; slechts enkele daarvan zijn herdrukt. Na zijn dood zijn ze vrijwel vergeten. De vier meditatiebundels *Onder open hemel*, die volgens Chantepie de la Saussaye's profetie omstreeks 1966 wel eens zouden kunnen worden her-ontdekt, hebben mij althans niet vermogen te boeien. Er is sinds 1916 zoveel veranderd, ook in theologie en literatuur. De ten dode gedoemde dichteres Jacqueline van der Waals troostte zich wat haar werk betreft met de gedachte: 'Wat moet dat wordt geborgen.' Haspels sprak evenwel niet van vruchtdragen, maar van overwinnen. Het ging bij hem niet om het werk los van de mens, maar om de werkende mens. Niet zijn werk overwon, maar hij.

Vijftig jaar na zijn dood zien wij op hem terug als op een niet grote, maar begaafde, integere en onafhankelijke figuur. In zijn behoefte aan tegenwicht tegen de school van Abraham Kuyper zocht hij geestelijke steun bij Alexandre Vinet en Sören Kierkegaard en in zijn streven om tegenover de Tachtigers een eigen positie in te nemen sterkte hij zich aan Scandinavische en Russische literatuur. Maar hij was niemands epigoon.

Aan de andere kant moet men eerlijk uitspreken dat het niet waarschijnlijk is dat zijn werk zal worden her-ontdekt. De structuur van zijn persoonlijkheid zou die verwachting wel wettigen en die persoonlijkheid is het dan ook die mij, bij de voorbereiding van deze lezing, het meest heeft aangetrokken. Als auteur was hij meer beschrijver dan verteller; hij had het oog van een schilder en het oor van een dialect-onderzoeker. Aan dat schildersoog dankt men o.a. impressies van het vooroorlogse Rotterdam en van de Maas; proza dat mooi dienst zou kunnen doen om boeken met oude foto's te illustreren, als ik de verhouding van beeld tot woord even omkeren mag. Als opmerker van dialectische eigenaardigheden geeft Haspels in zijn werken bijdragen tot de kennis van het eigentijdse Achterhoeks, Zeeuws, Vlielands en Terschellings. Het door Haspels weergegeven Zeeuws dialect is, naar ik verneem, in de studies van de Dialectencommissie opgenomen. Het Rotterdamse mondeigen moet hem te rauw in de oren hebben geklonken, want wat hij in *David en Jonathan* daarvan maakt stelt teleur.

Mag men van een schrijver verwachten dat hij een denker is? Zo ja, dan kan Haspels geen diepe geest worden genoemd. Maar men kan niemand verwijten dat hij niet groter was dan hij was. Daarom valt bij het samenvattend oordeel de nadruk op het koppelteken tussen de benaming predikant en de benaming literator. In de hedendaagse literatuur doet zich het merkwaardig verschijnsel voor, dat die overwegend levensbeschouwelijk is, althans met levensproblemen worstelt, terwijl de officiële kritiek dit werk hardnekkig en naar mijn mening eenzijdig uitsluitend literair wil bezien. In Haspels, ook de criticus, waardeer ik de synthetische blik, die weigert het leven in een aantal autonome gebieden te splitsen. Als ik het eens ouderwets mag zeggen: Haspels heeft op de bres gestaan voor de eenheid des levens. Hij heeft die bres met zijn persoon en werk niet kunnen dichten, maar deze zijn zwakheid is zijn kracht geweest.